

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ЎҚУВ ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ
МИЛЛИЙ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ**

2019 йил

“Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”
муносабати билан Вазирлик макёсицдаги
илемий-амалий конференция

МАТЕРИАЛЛАРИ

18 – 19 апрель 2019 йил

Қарши – 2019

57.	<i>Baxratova A. A.</i>	Maktabda sinf jamoasini psixologik o'rganish masalalari	93
58.	<i>Буранова Ш.</i>	Мактабгача таълим муассасаси ва оилада бола шахсига йўналтирилган таълим	95
59.	<i>Ҳайдаров Ф. И., Дусанов Н. Э.</i>	Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрларни тайёрлашда таълим технологияларидан фойдаланиш механизmlари	97
60.	<i>Зиёдуллаева С.</i>	Дифференциал таълим – педагогик-психологик муаммо сифатида	98
61.	<i>Исокова Ш., Абдуганиев С., Эшимуратов Ӯ.</i>	Педагогик жараёнда психологик хизматнинг аҳамияти	99
62.	<i>Murodova Z., Salimov M.</i>	Pedagogik faoliyatning texnologiyalashuvi	101
63.	<i>Ориббоева Д.</i>	Талабалик даврида ижтимоий компетентликни намоён бўлиши	102
64.	<i>Раимбердиев А.</i>	Ўкувчиларда иқтидорлиликни аниглаш – таълим сифатини ошириш омили сифатида	104
65.	<i>Мақсадова М.С., Акбарова М.А.</i>	Таълим жараёнда болаларни спортга бўлган қизикишларини шакллантириш	105
66.	<i>Явқоҷиева Л.</i>	Методик ишларда семинарларнинг аҳамияти	107
67.	<i>Xolmurodov D.S.</i>	Talaba shaxsining kasbga yo'nalganligini shakllantirish	108
68.	<i>Рахмонова М.</i>	Таълим-тарбия бериш жараёнда илғор педагогик-психологик технологиялардан фойдаланиш хусусиятлари	109
69.	<i>Otamuratova R., Otamuradova D.</i>	Tarbiya – kasbiy faoliyatni tashkil etish vositasi	110
70.	<i>Узоков Б.</i>	Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг хукукий тарбиясини психологик – педагогик асослари	111
71.	<i>Nurmaxmatov L. A.</i>	Amaliy metodlardan foydalanishning psixologik jihatlari	113
72.	<i>Тоббаева М. С., Исхакова Г.И.</i>	Таълим жараёнда талабанинг мустакил фикрлашини шакллантириш	114
73.	<i>Otamuratova R., Otamuradova D.</i>	Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarda tabiatshunoslik tassavurlarini shakllantirish	116
74.	<i>Рахматуллаева З.Р., Otamurodova X.R.</i>	Психологическая коррекции как реализация индивидуального подхода	117
75.	<i>Исмоилова Ю.</i>	Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда инсонпарварлик гоёсини шакллантиришнинг психологик асослари	117
76.	<i>Xolboyeva G., Ishonqulova N.</i>	Ta'llim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish yo'llari	119
77.	<i>Худойназаров К., Бекмуродова Ҳ.</i>	Ўқитувчи фаолиятини такомиллаштиришнинг муҳим жиҳатлари	120
78.	<i>Бекова Ш.Ж.</i>	Мактабгача ёшидаги болаларга психологик хизмат кўрсатишни шакллантириш масалалари	122
79.	<i>Еркинов Ф. Ф.</i>	Влияние музыки на психологию человека	123
80.	<i>Келдиярова В.Б.</i>	Кичик мактаб ёш ўқувчиларида кўргазмали-образли тафаккур шаклланишининг психологик шартлари	125
81.	<i>Исмоилова Ю., Юнусова С.</i>	Таълим жараёнда инновацион фаолиятни ташкил этиш	126
82.	<i>Ochilova Z.</i>	Chet tili darslarida yangi so'zlarni taqdim etishning o'ziga xos psixologik xususiyatlari	127
83.	<i>Berdiyorova M.X.</i>	Maktabgacha yoshdag'i bolalarga chet tilni o'rgatishning psixologik ahamiyati	128

115.	<i>Кулатова С.</i>	Вояга етмаганларни очиқ ахборот таҳдидидан асранинг ижтимоий-психологик хусусиятлари	175
116.	<i>Чоршанбиеv З.Э.</i>	Таълим мухити таҳлили ва унинг психологик-педагогик тавсифий мөҳияти	177
117.	<i>Ochilova Z.Z.</i>	Onomatopoeic words in modern english	178
118.	<i>Қодирова Д.</i>	Глобаллашув жараёнида ахборот хуружи ва унинг психологик мухофазаси	179
119.	<i>Комилова М., Бекмуродова Х.</i>	Агрессив хулқ-атворининг тарбиявий-психологик талқини	180
120.	<i>Рахмонова М.</i>	Компьютер, интернет ортидаги психологик муаммолар	182
121.	<i>Мамаюсупов С.А.,</i>	Информацион –психологик таҳдидлар миллий-маънавий хавфсизликка таҳдид солувчи омил сифатида	183
122.	<i>Рустамов Ш. Ш.</i>	SPSS дастури асосида психологик маълумотларни статистик изоҳлашнинг ўзига хос хусусиятлари	184
123.	<i>Samadova F., Mahmudova N.H.</i>	Yoshlarda milliy ongni tarkib toptirishda dastlabki sport klublari va jismoniy madaniyat harakatlarining(1918-1924) roli	185
124.	<i>Turdiyev Sh.B.,</i>	Inson psixologiyasida fatik muloqotning o'ziga xos xususiyatlari	186
125.	<i>Чориев Ф.А., Жабборов Х.Х</i>	Суд-психологик экспертизасининг предмети ва эксперт ваколати	187
126.	<i>Erkayeva Sh.P.</i>	Sharq mutafakkirlari asarlarida ota-onada va farzandlar o'zaro munosabatlarining pedagogik-psixologik xususiyatlari	189
127.	<i>Кенжсаева З.</i>	Психолингвистик мулокот дебочаси	190

ШУЪБА:

ЁШЛАРДА МИЛЛИЙ ОНГНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШДА ПСИХОЛОГИЯ ФАНИНИНГ РОЛИ

128.	<i>Рухиева Х.А.</i>	Ёшларда хукукий маданиятни юксагтиришнинг психологик омиллари.	192
129.	<i>Согинов Н.А. Каримов Х.К.</i>	Психология фани ва ёшлар тарбияси	193
130.	<i>Мухтаров А., Мухторова М.А.</i>	Ўзбекистонда суд-психологик экспертизасининг шаклланиш тарихи	194
131.	<i>Собирова Д.А.</i>	Тиббиёт ходимлари социал интеллектининг умумий ҳолати	196
132.	<i>Курбонов Т.Х.</i>	Миллий онг ва миллий менталитет диалектикаси	198
133.	<i>Худоёрова О. Назарова Н.</i>	Ёшларда миллий онгни таркиб топтириш масалалари	200
134.	<i>Жўраев Б.</i>	Ёшларда хукукий саводхонликни, ривожлантиришда педагогик-психологик қонуниятлар ўрни	201
135.	<i>Бобоҷонов Ш.</i>	Таълимда болалар нутки шаклланишининг психологик хусусиятлари	203
136.	<i>Ismoilova M. E.</i>	Vokal ijrochiligi darslarida talabalar tafakkurini rivojlantirish	204
137.	<i>Каримов Х., Жўраев Д.</i>	Ёшларда миллий гуур ва ифтихор туйгусини тарбиялашнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари	205
138.	<i>Ochilova N.M. Islomov N.</i>	O'quvchilarini fanlarga qiziqishlarini tizimli tashkil etishning o'ziga xos psixologik xususiyatlari	206
139.	<i>Бекназарова Л.С., Эркинов М.,</i>	Талаба ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигни оширишнинг психологик жиҳатлари	207
140.	<i>Ахметова К. И</i>	Психологические аспекты формирования национального сознания молодежи	208
141.	<i>Салахутдинова М.И.</i>	Марказий осиё мутафаккирлари психологик қарашларини ўрганишининг долзарб масалалари	210
142.	<i>Файзиева М., Назиров У.</i>	Ўзбекистон психологлари томонидан ёшлар муаммосининг ўрганилиш даражаси	211

204.	<i>Алимарданова Р.Н.</i>	Ёш келин – күёвлар ўртасидаги соглом психологик муносабатларнинг ижтимоий-этник асослари	296
205.	<i>Berdiyeva L., Ochilov O.</i>	Sharq mutafakkirlari merosida bola tarbiyasi haqidagi qarashlarning yoritilishi	297
206.	<i>Qosimova G.</i>	Oilada bola tarbiyasi	298
207.	<i>Mannanova</i>	Bola shaxsni shakllanishida oilaning ijtimoiy-psixologik o'rn'i	299
208.	<i>Жабборов И.А.</i>	Оилада ота-онанинг бола тарбиясидаги ўзаро муносабатлари	300
209.	<i>Ashurova T.</i>	O'zbek oilalarida bolalarga insonparlik goyalarini singdirish	302
210.	<i>Уринова Л.</i>	Оиладаги маънавий муҳитнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари	302
211.	<i>Худоёрова М.Х.</i>	Оилада миллий тарбиянинг роли	304
212.	<i>Баратова Н., Мейлиева Л.</i>	Оилада болаларни мулокот маданиятига ўргатиш	304
213.	<i>Маҳаммадиева Ў., Авазова О.Х.</i>	Кризис даврида бола шахси билан муносабат	305
214.	<i>Алимарданова Р.Н.</i>	Ёш келин – күёв ўртасидаги соглом психологик муносабатларнинг миллий асослари ҳакида шарқ мутафаккирларининг қарашлари	307
215.	<i>Нигматова М.</i>	Оилада болаларни маънавий-ахлоқий сифатларини шакллантириш мезонлари	309
216.	<i>Eshpo'latova Sh.A. Mirodova G.A.</i>	O'smirlarda kasbiy qiziqishlarning rivojlanishida oilaning roli	310
217.	<i>Abduraxmonova Ch.</i>	Oiladagi shaxslararo munosabatlarning bola tarbiyasiga ta'siri	311
218.	<i>Ergasheva G.</i>	Oilada psixologik sog'lom muhitni shakllantirish omillari	312
219.	<i>Турсунова О.Ф. Рахмонова Н.</i>	Хукукий саводхонликни ошириш - ёшларни оилавий хаётта тайёрлашнинг бош мезони	314
220.	<i>Эрдоно娃 С.</i>	Бошлангич синф ўкувчиларида психик тараккиётнинг ўзига хос жиҳатлари	316
221.	<i>Tolipova T.</i>	Oilada bola tarbiyasining ijtimoiy – psixologik xususiyatlari	317
222.	<i>Жураев Д</i>	Ёшларни оилавий муносабатларга тайёрлашнинг ижтимоий-психологик масалалари	318
223.	<i>Qarshiyeva Z.</i>	Oilaviy nizolarning vujudga kelish motivlari	320
224.	<i>Рӯзимуродов С.М.</i>	Ўзбек оиласида соглом муҳитни шакллантиришининг эстетик омиллари	322
225.	<i>Шоматова Д.</i>	Ёшларни оилавий хаётта тайёрлаш: муаммолар, ечимлар, истиқболлар	324
226.	<i>Бекмурадова Х., Комилова М., Худойназаров К.</i>	Шахслараро низоларнинг юзага келиши ва уларнинг психологик ўзига хослиги	325
227.	<i>Абдирасулов Л.</i>	Жамоатчилик фикрининг оилавий хаёт ва ёшлар тарбиясига таъсири	327
228.	<i>Рузимуродов Э.Т., Махмудова Н.Х.</i>	Спортчи шахсининг индивидуал-психологикхусусиятлари	328
229.	<i>Хақбердиев Н.</i>	Жамият тараккиётда кадрлар бошқарувининг роли	329
230.	<i>Худойбердиев И.</i>	Мағкурани вужудга келишининг мотивацияси	330
231.	<i>Ашрапов Б.</i>	Шахси тарбиялашда соглом муҳитнинг ўрни	332
232.	<i>Кудратов А.</i>	Миллий кадриятлар ва ўзликни англаш муаммоси	333
233.	<i>Тўлаганова Г.К.</i>	Хулқий огишлар симптомокомлексида темпераментнинг ўрни	333
234.	<i>Расулов И.</i>	Иктидорли болалар диагностикаси: муаммо, ечим ва тавсиялар	335
235.	<i>Гуломова Н.</i>	Туризм соҳаси учун малакали кадрлар тайёрлашда психология фанининг ўрни	337

Biroq o'qitish shartlarining muayyan to'plami borki, uning yordamida tanqidiy fikrlashni tarbiyalash mumkin. Jumladan, quyidagi shartlar zarur:

1. Tanqidiy fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish.
2. O'quvchilarga fikrlash imkoniyatini berish.
3. Turli g'oya va fikrlarni qabul qilish.
4. O'quv jarayonida o'quvchilarning faol qatnashishlariga imkon berish.
5. O'quvchilarni ularning ustidan hech kim kulmasligiga ishontirish.
6. Har bir o'quvchini u tanqidiy mulohaza yuritishga qodir ekanligiga ishontirish.
7. Tanqidiy fikrlash paydo bo'lishini qadralash.

Shu bilan birga, o'quvchilar:

1. O'z-o'ziga ishonchni rivojlantirib, o'z g'oya va fikrlarining qimmatini tushunishlari kerak.
2. Ta'lim jarayonida faol qatnashishlari lozim.
3. Turli fikrlarni hurmat bilan eshitishlari kerak.
4. O'z mulohazalarini shakllantirishga tayyor bo'lishlari yokiundan o'zlarini tiyishlari lozim.

Tanqidiy fikrlashning elementlari quyidagilardan iborat:

- tanqidiy fikrlash – bu mustaqil fikrlashdir;
- axborot – tanqidiy fikrlashning boshlanishidir;
- tanqidiy fikrlash savolning qo'yilishi va hal qilinishi zarur bo'lgan muammoni aniqlashdan boshladi;
- tanqidiy fikrlash ishonchli dalillarga intiladi;
- tanqidiy fikrlash – ijtimoiy fikrlashdir.

Amerikalik faylasuf va pedagog J.Dyuining aytishicha, «agar o'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalargina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi». «O'quv jarayonining boshlang'ich nuqtasi hisoblangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bo'lgan eng muhim savol bu hodisa qanday muammoni vujudga keltirishini anglatadigan savoldir». «Faqtgina muayyan muammo bilan kurashib, murakkab vaziyatdan chiqish uchun o'zining shaxsiy yo'lini izlagandagina, o'quvchi haqiqatan ham fikrlaydi».

Bundan xulosa qilish mumkinki, o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rар ekan, o'quvchilar to'qnashishi mumkin bo'lgan muammolar doirasini aniqlashi, so'ngra esa, o'quvchilarni bu muammolarni o'zları mustaqil ravishda shakllantirishlariga tayyorlashi zarur. Tanqidiy fikrlash tufayli o'qish ana'naviy ishidan aniq maqsadga yo'nalgan, mazmunli faoliyatga aylanadi hamda bu faoliyat davomida o'quvchilar haqiqiy aqliy ish bajarib, haqiqiy hayotiy muammolarni hal qiladilar. Ular dalillar to'plab, matnlarni tahlil qilib, teng kuchli nuqtayi nazarlarni taqqoslab hamda jamoaimkoniyatlaridan foydalaniib, o'zlarini qiziqtirgan savollarga javob izlaydilar va uni topadilar.

ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ МУХИМ ЖИҲАТЛАРИ

*Худойназаров К., Кашиш ДУ ўқитувчиси
Бекмуродова Х., Кашиш ДУ магистри*

Ўқитувчilar фаолияти ва касбий тайёргарлиги даражаси улар олдида turган педагогик масалаларни хал қилиш сифатигагина эмас, балки ўқитувчи шахсининг шаклланишига хам таъсир кўрсатади.

Ўқитувчи фаолияти мураккаб, кўп киррали ва шу билан бирга яхлит жараён эканлигини хисобга олиб, қўйидагиларни алоҳида эътироф этиш лозим;

а) ахборот беришни, сафарбар этишни, йўналтиришни, камол тоғтириш ва коммуникатив функцияларни ўз ичига олган шахсий педагогик фаолият;

б) тапкилотчилик, конструктив ва тадқикотчилик функцияларидан иборат методик фаолият.

Ушбу маколада ўқитувчи педагогик фаолиятининг сифатлари ва компонентлари шаклланганлигининг даражасини аниқлаш имконини берадиган саволлар қўйидаги асосий кўрсаткичларга гурухланган холда ifodalandi:

1. Ахборот саволлари – ахборотларнинг хиссий бериш воситаси бўлмиш оғзаки нутқни ўзлаштириш; ўкув материалини чукур ва бемалол эгаллаш; аудиовизуал воситаларни (янги педагогик технологияларни) кўллаш ва улардан фойдаланиш; асосий тушунчалар, конунлар, кўнікмалар, малакалар ва ҳоказоларни ажратиш хамда таълим жараёнида уларни шакллантириш; ахборотнинг зарур манбаларини билиш ва улардан фойдаланиш кўнікмаси; таълим жараёнида тескари алокаларни

(назорат, баҳолаш, тўғрилаш, билим ва кўниқмаларнинг мустаҳкамланишини) тъминлаш.

2. Ташкилий-конструктив саволлар – мавзуни ўзига хос ҳар бир қисмни ҳисобга олиб машгулотлар структурасини ташкил килиш; машгулотларда жорий ўзлаштиришнинг назорат килинишини ташкил этиш; тарбияланувчиларнинг жамоавий, гурухий ва якка тартибдаги ишларини ўюнтириш, ишнинг мана шу шаклларини бирлаштириш; умумий педагогик мақсадларга мувофиқ предмет бўйича ўқитиш ва тарбиялашнинг мақсадларини белгилаш; билимлар тизимини кенгайтириш ва шакллантириш назарда тутилган ўкув материалини танлаш; фанинг талабларини ва илгор педагогик тажрибани ҳисобга олиб тахминий перспектив мавзуу режалари ва машгулотлар режаларини тўғрилаш.

3. Тадқикотчилик саволлари – ўқитиш ва тарбиялашнинг мақсадларини белгилайдиган ўкув-дастурний ҳужжатларни ўрганиш; таълимнинг умумлидактик методлари, шакллари ва воситаларини ўрганиш, ўкув жараёнида уларни кўллашнинг имкониятларини белгилаш; фанинг ривожланиши ҳакидаги ахборотларни тадқик килиш ва ўкув-тарбия жараёнида маълумотлардан фойдаланиш; синфнинг ва ҳар бир ўкувчининг машгулотларга дастлабки тайёргарлик даражасини (билимлари, кўниқмалари, малакалари, савиясини) аниклаш; хусусий педагогик ва методик ишларни баҳолаш, тахлил килиш ва олдиндан билиш, уларни такомиллаштиришнинг йўллари ва воситаларини аниклаш;

4. Йўналтирувчи - ривожлантирувчи саволлар – ўкувчиларда ўқишга ижодий муносабатни шакллантириш; ўкувчиларда фаолиятнинг ижтимоий-ахамиятли мотивларини уйғотиш; жамоатчилик, ватанпарварлик, шахсий масъулият, ижтимоий бурчни тарбиялаш; ўкувчиларда таълимий меҳнатга қизикиш ҳосил килиш ва уни ривожлантириш; ўкувчиларга таълим бериши назарияси ва амалиётida предметлараро алокалардан фойдаланиш; ўкувчиларнинг билиш – ижодий фаоллигини тараккий эттириш.

5. Коммуникатив саволлар – ўкувчиларнинг қобилиятларини ҳисобга олиш; таълимда ҳар хил методларни кўллай билиш; машгулотларда вужудга келадиган вазиятларда тез ва тўғри йўл топиш; ўзини ўкувчининг ўрнига кўя олиш ва унинг ахволини, фикрлари ҳамда хиссиятни (эмпатияни) тушуниш; ўзини тахлил килиш (рефлексия) қобилияти; ўзининг хиссиятлари, созиглари ва ахволини назорат килиш (хиссий баркарорлик), ўкувчилар билан уларнинг ёш психологик хусусиятларини ҳисобга олиб, ўзаро алоқа ўрната билиш.

Биз ўқитувчилар фаолиятини такомиллаштиришнинг муҳим жиҳатларини аниклаш мақсадида изланишлар олиб бордик (куйида ифодаланган).

Тадқикотларимиздан кўринадики, ўқитувчиларнинг 23,5 фоизи педагогик фаолиятни расман, нўноклик билан, кўйи самарали йўсинада бажарадилар. Ана шундай ўқитувчилар педагогик фаолиятнинг тадқикий ва йўналтирувчи – шакллантирувчи компонентлари ҳамда сифатларини яхши амалга ошира олмайдилар. Ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятида педагогик фаолиятнинг ахборот, коммуникатив ва ташкилий-конструктив сифатлари ҳамда компонентлари етарли даражада кўриймайди.

Шундай килиб, биз ўзбек мактаби ўқитувчиларнинг 23,5 фоизи кўйи даражадаги касбий маҳоратга эга эканлиги ва улар ўз маҳоратини такомиллаштиришга интилмаслиги ҳакидаги маълумотларга эгамиз. Ўқитувчиларнинг 51,5 фоизи педагогик фаолиятни онгли, етарлича маҳоратли, аммо ноижодий йўсинада бажарадилар. Улар ўқитувчиларнинг асосий кўпчилигини ташкил қиласидилар ва энг консервативдир (эски тартиб қоидаларга ёпишиб олиш). Бундай ўқитувчилар одатда ишни вижданан бажарадилар, барча кўрсатмаларга, қоидалар ва меъёрларга жиддий риоя қиласидилар. Шу билан бирга улар экспериментлар ўтказишга мойил бўлмайдилар, аммо миллий ўзбек мактаби курилишининг белгиланган тамойиллари уларнинг ижодий имкониятларини очишга ёрдам бериши мумкин. Ўзбек халқи анъаналари ва урф-одатларининг уйғониши билан боғлик муаммолар ҳам шунга даъват этади.

Ўқитувчиларнинг 14,5 фоизи педагогик фаолиятни маҳоратли, самарали, ижодкорлик элементлари билан бажарадилар. Бундай ўқитувчилар ўз фаолиятларида индивидуалликни кўзлаб иш тутадилар, бу эса уларни ижодий ишлайдиган ўқитувчиларнинг тажрибасига таянишга мажбур киласидилар. Хусусан Ўзбекистонда кейинги пайтларда ўқитувчилар машгулотларни ўтказишда Шарқ алломалари яратган маънавий меросдан ва маҳаллий материаллардан фойдаланиши кенг тус олди. Мана шуларнинг ҳаммаси ўкувчиларга таълим ва тарбия беришининг сифатини оширади, уларда инсоний ўзини-ўзи англашни шакллантиради.

Ўқитувчиларнинг 10,55 фоизи педагогик фаолиятни илгор тажрибалар ва фанинг ютукларини ҳисобга олган холда юкори даражада самарали амалга оширадилар. Агар педагогик фаолиятнинг сифатлари ва компонентларини учинчи ҳамда тўртинчи даражада амалга оширадиган ўқитувчиларни бирга кўшсак, хозирги пайтда ўқитувчиларнинг ана шу 25 фоизи Ўзбекистон Республикасида

замонавий миillий мактаб қуришнинг таянчи ҳисобланади. Улар биз текширган ўқитувчиларнинг 1/4 кисмини ташкил этадилар ва ўқитувчиларнинг умумий ижтимоий-психологик "киёфаси"га мухим хисса қўшадилар ҳамда яхши англайдиларки, бутунги кунда хур ва озод ҳалкимиз барча ҳалқлар ва давлатлар томонидан яратилган маърифатда, фан ва техникада, маданият ва санъатда нимаики янги ва илгор жиҳатлар бўлса, шунга дадиллик билан интилоқдалар. Ўқитувчиларнинг 23,5 фоизи педагогик фаолиятнинг сифатлари ва компонентларини уқувсизлик ва паст самараодорлик билан амалга оширадилар; 51,5 фоизи эса, етарлича мохирлик билан, бироқ ижодкорлик етишмаган ҳолда бажарадилар. Бундай ўқитувчилар текширилган ўқитувчиларнинг 75 фоизини ташкил этади. Ўзбекистондаги ўқитувчиларнинг ҳам кўпчилигини ана шундай ўқитувчилар ташкил килиши ҳақида тасаввур ҳосил қиласиз. Улар тадқиқотимизда асосий респондентлар бўлиб, ўқитувчилар ўзбек ҳалқининг этник-маданий аниъаналарини билиши ва уларни амалда кўллаш бўйича умумий баҳога таъсир кўрсатадилар.

Текширилган ўқитувчиларнинг 14,5 фоизи ўз фаолиятларида ижодга интиладилар, 10,5 фоизи эса ижодий ишлайдилар. Шу тарика 25 фоиз ўқитувчилар ўз шахслари ва касб маҳоратларини такомиллаштириша ҳамкасбларига ибрат бўлмоқдалар.

Бугунги кунда кўпчилликнинг бошини котираётган бу масаланинг маъно - моҳияти нимадан иборат? Бунинг боиси шундаки, XX асрнинг охирни - XXI асрнинг бошида жаҳон тараққиётида янги умумсайёравий тартиб, тамаддуний боскич мазмун - моҳияти, давлатлар ва кишилар ўртасидаги ўзаро алокаларнинг кенгайиши ва мураккаблашиши, дунё миқёсидаги аҳборот макони, капитал, товар ҳамда ишчи кучи бозорида тамоман янгича вазиятнинг вужудга келиши, атроф - мухитта техноген таъсирнинг кучайиши, оммавий маданият намуналарининг кенг тарқалиши, информацион - мағкуравий ва диний – экстремистик хурожлар хавфининг ортиб бориши, куллас, жамият хаётининг барча соҳалари - иқтисодиёт, сиёсат, мағкура, маданият, ҳатто шахсий турмуш тарзини қамраб олган глобаллашув жараёни билан боғланмоқда. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки мазкур жараён глобал коммуникатсия тармоғининг вужудга келишига имкон яратган информацион инқиlob, жаҳон бозорида ракобатнинг кучайиши, табиий захиралар тақчиллиги ва уларга эгалик килиш учун курашнинг кескинлашуви, оммавий кирғин куролларининг тарқалиши, умумсайёравий фалокат хавфи каби омиллар билан белгиланади. Ана шу омилларнинг ўзаро боғлиқлиги, бир - бири билан тутаниб глобаллашув жараёнининг зиддияти ҳамда мураккаб моҳияти намоён бўлади. Глобаллашув даврига келиб эса тараққиёт борасида ўзгача қураш-вокеа - ҳодисаларни макон ва замондан ажратмаган ҳолда, синхром тарзида талқин этиш тамойили кўзга ташланга бошлади. Шу маънода, глобаллашув жараёни бошланади-ган аниқ бир тарихий давр ва маконни ажратиб кўрсатиш қийин. Негаки, назарий жиҳатдан қараганда, тарихий тараққиёт хусусиятларидан қатъий назар, ҳалкаро меҳнат таҳсими тизимиға уйғунашиб бораётган, хорижий сармояларни ўз иқтисодиётига изчил жалб этаётган ҳамда замонавий технологиялар сари интилаётган ҳар қандай мамлакат учун глобаллашув жараёни туфайли вужудга келган иқтисодий афзалликлардан фойдаланиш имконияти түғилади. Аммо унинг салбий жиҳатларидан ҳам қочиб қутулиб бўлмайди.

Жаҳон миқёсида кезиб юрувчи аҳборотлар муайян давлат манфаатларига таъсир этмай қолмайди. Бу факат шу аҳборот таркаладиган алоҳида олинган бир мамлакатдаги ижтимоий, сиёсий ва жараёнлардан дарак бериши билангина эмас, балки бошка мамлакатларнинг мазкур хабарлар ҳакида хеч нарса айтилмаган аудиторияси буларни ўз давлатидаги ҳолатта киёслashi билан ҳам мазкур мамлакат манфаатларига ҳам таъсир этади. Шу сабабли давлатлар, хукуматлар ўртасида айrim келишмовчиликлар вакти-вақти билан юзага чиқиб туриши мумкин. Бунда ким ҳақ ёки ким ноҳақ эканлигини аниглаш ҳар доим ҳам осон бўлавермайди. Булар барчаси аҳборот жараёнларининг глобаллашуви билан боғлиқ муаммолар долзарблигини яна бир карра таъкидлайди. Очик аҳборот тизимларида аҳборий-психологик хавфсизликни таъминлаш ҳозирги куннинг долзарб талабидир.

Аҳборот психологик хурожлар бутунги кунда инсоннинг ўзлигига ва келажагига таҳдид солаётган воситаlardan бири экан, албатта, бунда ана шу хурожлардан химояланиш йўллари, усуслари ишлаб чиқилиши мухим аҳамият касб этади. Ҳаёт суръатлари жуда ҳам тезкор даражада илгарилаб кетаётган бир даврда яшамоқдамизки, бундай вазиятда, албатта, жамият аъзоларини атрофда бўлаётган вокеа-ҳодисаларга нисбатан хушёр, эътиборли, мавжуд шарт-шароитларга нисбатан холис, мантикан тўғри ва аниқ баҳо бера олиш қобилияtlарини шакллантириши таҳдидларга қарши курашишда алоҳида аҳамият касб этади.

АГРЕССИВ ХУЛҚ-АТВОРНИНГ ТАРБИЯВИЙ-ПСИХОЛОГИК ТАЛҚИНИ

Комилова М., Бекмуродова Х.,
Қарши ДУ магистрлари

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламдаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар мұваффакияти кўп жиҳатдан ёшларнинг эркин фикрловчи ва бунёдкорлигига боғлиқ бўлишидан келиб чиқиб, уларнинг баркамол шахс сифатида шаклланшиларида зарур шарт-шароитларни яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қаралмоқда.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Харакатлар стратегиясида “Жисмонан соғлом, руҳан ва аклан ривожланган, мустакил фикрлайдиган, Ватанга содик, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараённада уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш вазифалари белгиланган. Бугунги кунда амалга оширилаётган чоралар таркибида, хусусан ўсмиirlарнинг таълим жараёнидаги фаоллигини ошириш, шахслараро муносабатларга киришишда эмпатия хиссини ривожлантириш, шахс сифатида ўзини тўғри баҳолаш, жамиятда ўз ўрнини топишида ёрдам бериш ҳамда ахлоқий кўникмалар шакллантирилишининг психологик механизmlарини такомиллаштириш мухим масалалар хисобланади.

Шахсга доир индивидуал тараққиёт самарасини ҳамда инсонлараро муносабатларни белгиловчи хулқ-автор ва хатти-харакатларнинг энг муҳим ҳусусиятлардан бири агрессивликдир. Агрессивлик жамиятда кенг тарқалиб бораётган ҳолатdir. Субъектив жиҳатдан у нохуш фазилат сифатида баҳоланади. Объектив жиҳатдан ҳам агрессивлик кишининг жамиятга мослашувида кийинчилик тутдиради. Агрессивлик инсонларнинг ижтимоий ҳаёти ва шахсий саодатини жиддий чеклаб кўяди.

“Агрессивлик” тушунчаси турмушда жаҳлдорлик, тажовузкорлик, жizzакилик, урушкоклик, жанжалкашлик каби сўзлар билан ёнма-ён кўлланади ва бундай инсонларга салбий назар билан каралади.

Агрессия ва агрессивлик тушунчаларини бир-биридан ажратиб таҳлил килиши лозимdir. Агрессия - бу одамлар, ёки инсонлар гурухига нисбатан жисмоний ва руҳий зарар етказишга каратилган индивидуал ёки жамоавий хатти-харакатлар мажмуи бўлиб ҳисобланади.

Агрессивлик — шахснинг нисбатан барқарор ҳусусияти бўлиб, у тажовузкорликка тайёргарликни ифодалаш билан бирга, душманлик асосида бошқаларнинг хулқ-автори, хатти-харакатини қабул килиши ва тушунишга мойилликни билдиради. Агрессивлик барқарорлик кучи ҳамда шахс тузилишининг бир қисми сифатида хулқ-авторнинг умумий тенденциясини олдиндан аниклаш имкониятига эга бўлади.

Демак, агрессия - бу жисмоний ёки руҳий зарар етказишга йўналтирилган ҳар қандай хулқ-автор шаклидир. Ушбу таърифда таъкидланишича, агрессия бу эмоция ёки мотив эмас, балки хулқ-автор моделидир. Гарчи агрессия аксарият холларда ҳакоратлаш ёки зарар етказишга интилиш билан боғлиқ бўлган мотивлар асосида, ҳамда салбий эмоциялар, жумладан, қаҳр, газаб, тажанглик билан боғлиқ тарзда ассоциация килинади. Албатта, юкоридаги омиллар агрессив хулқ-авторга маълум маънода катта таъсир кўрсатади, лекин уларнинг мавжудлиги бундай хулқ-авторни юзага келишида зарур бўлган шароит ҳисобланмайди.

“Ўзбек тилининг изоҳди лугати”даги таърифга кўра, “агressivlik- агрессив хатти-харакат” деб кўрсатилган. Агрессия (лотинча *agressio*-хужум) сиёсий нуктаи назардан таърифланиб, бир давлат (давлат гурухи) томонидан бошка давлатнинг ёки ҳалқнинг суверенитети, худудий дахлсизлиги ёки сиёсий мустақиллигига карши БМТ Уставига кўра тайриконуний ҳисобланган ҳар қандай куч ишлатиш; тажовуз деб юритилган.

Тажовуз (арабча сўздан олинган бўлиб ўтиш, чегарадан ўтиш, босиб ўтиш; ҳаддан ошиш; конунбузарлик) умуман олганда зўрлик, зўравонлик хатти-харакати, ҳамла деган маънода ишлатилиши баён этилган.

Русча-ўзбекча лугатда эса агрессия - агрессия, тажовузкорлик, босқинчилик деган маънони англатган. Демак, юкоридаги таърифлардан келиб чиқиб, агрессия тушунчасини асосан сиёсий соҳада ишлатилишига гувоҳи бўляйтмиз, аммо агрессия ва тажовуз тушунчаси бир- бирини тўлдириб келса-да, психология соҳасида ўзининг алоҳида ўрнига эга.

Бу тушунчанинг психологик таърифида кўра “Катта психологик лугат”да: Агрессия - (лотинча *agressio*-тажовуз, хужум) деган маънони билдириб, инсонларнинг жамият қондаларига зид мотивлашган деструктив хулки, хужум обьектларига (жонли ва жонсиз) зарар келтирувчи ва инсонларга жисмонии зиён ёки психологик нокулайлик (инкор этиш, зўриқиши, босим, кўркув) етказувчи ҳолат. Юқоридаги таърифлардан шу нарса аён бўладики, агрессия тушунчаси бир қанча эмоционал ҳолатлар билан ёнма-ён юради. Тажовуз сўзидан келиб чиқиб, тажанглик деб номланган ҳолатни “Ўзбек тилининг изоҳли лугати”да кайфи бузук, жаҳли, асаби қўзиган ҳолат; бекорга жаҳли чиқадиган, жигибийрон бўлаверадиган, жаҳли, аччиғи тез, деб таърифланади. Жаҳл сўзига эътибор қаратадиган бўлсак, жаҳл (арабчадан-нодонлик; аклсизлик; жаҳолат) ножӯя хатти-харакатдан, гапдан ёки воқеа-ходисадан ранжиши, аччикланиш, газабланиш туйгуси, газаб деб таърифланган. Бу таърифдан газаб тушунчаси - арабчадан таржима килгандаги қаҳр, жаҳл, зарда; норозилик, кучли даражада аччикланиш хисси деб баён килинган. Демак, инсон агрессив ҳолатида кучли жаҳл, тажанглик, асабийлик, газаб, норозилик каби салбий ҳисларни бошдан кечиради ва бунинг натижасида кимгадир жисмоний ёки маънавий-руҳий зарар етказиш харакатини амалга оширади.

Психологияда “агressия” тушунчаси турлича ёндошув асосида таҳлил килинган бўлиб, бир гурух тадқикотчилар агрессияни салбий хулқ-автор модели сифатида баҳоласалар, яна бир гурух тадқикотчилар бу хулқ-авторнинг ижобий томонлари ҳам мавжудлигини таъкидлайдилар. “Бизлар, - деб ёзди Р. Кратч菲尔д ва Н.Ливсонлар - агрессия ахлоқийликнинг акси демокчи эмасмиз: зотан агрессиянинг баъзи бир шаклларига ахлоқсизлик сифатида каралмайди. Бирок, у аксарият ҳолларда ахлоқсизликдир, шунинг учун ахлоқийликни ўзлаштирилишига маъсул механизмлар агрессив

импульслар ижтимоийлашуви негизида ҳам ётади”. Улар агрессиянинг икки бир-бирини инкор этмайдиган ва бирдай мақбул тавсифларини берганлар.

Биринчиси, хулқ-атворнинг зохирий (ташки) аломатларига асосланади: “Агрессия - кимгадир зиён етказувчи хулқ-атворнинг ҳар қандай кўринишидир”. Иккинчиси, одамнинг ботиний (ниятлари) билан боғлиқ, яъни инсонни ҳаракатга ундовчи кучларини ўрганиш билан англаш мумкин бўлган ҳолатлар билан муштарак: “Агрессия - бошка бир инсонга зиён етказишни мақсад килиб олган ҳар қандай хатти-ҳаракатдир”.

Инсонлар жамиятида агресив хулқ-атворнинг тарқалганлиги ва унинг зарапли томонларини ҳисобга олган ҳолда, табиийки, агрессияни тадқиқ қилишда, одамлар уни намоён қилиш сабабларини излаш ҳамма вакт катта аҳамиятта эга бўлган.

Оила мустаҳкамлигини белгилайдиган омиллардан бири никохга қадар танишиш муддати хисобланади. Ёшларнинг оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари ҳам муҳим хисобланиб, уларнинг қанчалик реалликка яқин бўлиши оилани мустаҳкамлигига хизмат қиласи. Афсуски, ёшларнинг оилавий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари реалликка мос келавермайди, тубдан фарқ қиласи. Шунинг учун ёшларни оилавий ҳаётта тайёрлашда уларни имкон қадар ҳаётда кузатиладиган паст ва баланд, ширин ва аччик, роҳат ва ташвиш, қоронгу ва ёргутомонлари бўлиши мукаррарлигига ўргатиб бориш ва бу томонлар ҳакида аниқ тасаввурларни шакллантириб бориш керак бўлади.

Бу борадаги муаммоларни ечишда мамлакатимизда қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим: биринчидан, ёшларни оилага тайёрлашнинг таълим билан боғлиқ тизими мавжуд эмас. Ёшларни оилага тайёрлашда уларга зарур психологик, маънавий, ҳукуқий сабоклари ўргатиш. Мактабларда “Оила этикаси” “Оила психологияси” фанларини киритиш зарур.

Иккинчидан, ёшларни никохга тайёрлаш жараёнини тизимли йўлга қўйиш, аниқ методикаларини ишлаб чиқиш, ОАВлари орқали тарғибот ишларини йўлга қўйиш лозим.

Юкоридагилардан келиб чиқиб қуйидаги вазифаларни максад қилиб олиш лозим:

1. Оиланинг шахс шаклланишидаги роли ҳакида ёшларда тўлақонли тасаввурни шакллантириш;

2. Оилавий ҳаётда муқаррар содир бўладиган ўзгаришлар, муаммолар, қонуниятлар ҳакида илмий асосланган тўлақонли тасаввурни шакллантириш ва уларни бу жараёнга тайёрлаш.

3. Ёшларда ўз умр йўлдошларини тўғри танлашмалакаларини шакллантириш.

4. Ёшларни оилавий мулокотга тайёрлаш.

5. Ёшларни оилани режалаштиришга ўргатиш.

6. Ёшларни жинсий ҳаётга илмий асосда тайёрлаш.

7. Ёшларда оила мустаҳкамлигини таъминловчи билим ва малакаларни шакллантириш

Муқаддас оила тушунчасига беписанд муносабатда бўлиш, фарзандлар тарбияси ҳамда миллий қадриятлар билан боғлиқ бебаҳо ҳаётий тажрибаларни унтиши қандай оқибатларга олиб келишини бугунги кунда баъзи бир “ўта замонавий” лашиб кетаётган давлатлар мисолида яқол кўришимиз мумкин.

Оилани мустаҳкамлаш, уларни саклаб қолиш, оилада комил инсонни тарбиялаб вояга стказишининг муҳим чораларидан бири - бу ёшларни бўлғусионлага тайёрлаш экан, оилалар ажримнинг олдини олишда ёшларни оилавий ҳаётта тўғри тайёрлаш муҳим ўрин тутади. Бу ўз навбатида жамият миллий қадриятларининг асрар- авайланишига юзага келиши мумкин бўлган салбий холатларнинг олдини олишга хизмат қиласи.

ШАХСЛАРАРО НИЗОЛАРНИНГ ЮЗАГА КЕЛИШИ ВА УЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Худойназаров К., Қарши ДУ ўқитувчisi,
Бекмуродова Х., Комилова М., Қарши ДУ магистрлари

Таянч сўзлар: шахс, низо, хулқ-атвор, вазиятли ҳолат, стресс, детерминация, аффектив, когнитив, ноадекват, доминант.

Психология соҳасида шахслараро низолар муаммолини муҳокама қилишда юзага келадиган кўпчилик саволлар ичida низони юзага келтиришда аҳамиятли бўлган ва низо динамикаси хусусиятларини аниқлаб берувчи омиллар аниқ ёритилмаганлигини кайд этиш мумкин.

Жуда кўп тадқиқотчилар шахслараро низолар детерминацияси объектив ва субъектив омиллар ўзаро таъсири билан аниқланиши ҳақидаги ҳолатни айтиб ўтадилар. Шахслараро низоларда инсон интилишларининг қарама-қаршилиги, яъни уларнинг бирор максадга эришишдаги хулқ-атвори ва установкалари субъектив сабаблар сифатида кўрсатиб ўтилади [5].

Баъзи тадқиқотчилар шахслараро низолар сабаблари сифатида бир-бирларини паст баҳолаш фонида ўзини ўзи баҳолашнинг юкорилаб кетиши, иззат-нафсониятнинг камситилиши ва бошқаларни кўрсатиб ўтадилар, уларни шахслараро низони юзага келишига олиб келувчи сабабларнинг шахслик даражасига киритиш мумкин [2].

Субъектив омиллар ичida шахснинг низоли вазиятда у ёки бу хулқ-атвор тенденциясини танлашга мойиллиги алоҳида аҳамият касб этади. Шубҳасиз, инсоннинг шахслараро низо вазиятидаги хулқ-атвори унинг шахслик хусусиятлари билан белгиланади. Шунинг учун тадқиқотчилар олдида бир катор саволлар юзага келади:

- низоли вазиятда шахс хулқ-атворининг қандай шакллари унга хос хисобланади?

- ҳар бир конкрет ҳолатда шахс маъқул кўрган хулк-автор усулини танлашнинг психологик механизмлари кандай?

- шахс томонидан шахсларо низони ҳал қилишнинг одатий усуллари канчалик тургун?

Бир катор муаллифлар шуни кўрсатиб ўтадиларки, низоли вазиятда шахсларо ўзаро таъсир қатнашчиларининг ҳар бири томонидан танланадиган хулк-автор стратегиясини белгилаб берувчи аҳамиятга молик шахслик омиллари ичда невротизм, безовталанишнинг юкори даражаси, ички шахслик низоларининг вазиятли ҳолати, маҳсус ҳимоя механизмлари, масалан, рационализациянинг мавжудлиги мухим роль ўйнайди.[4; 43].

Низони юзага келтирувчи шахслик омиллари қаторига адабиётларда эҳтиёjlар даражасининг юкорилиги , испульсивлек, доминантлик, ригидлик киригилади. Шахслик омиллари сифатида “ноадекватлик самарааси” ҳам кайд этилади, у шахсдаги ўзини ўзи юкори баҳолаш ва уни оқлай олмасликдан кўркиш тўқнашганда юзага келади.

Шахсларо низо шаронтида шахс хулк-авторини бошқариш механизмларини тушуниш учун психологик ҳодисалар детерминациясининг кўп даражали ва кўп омилли характери ҳакидаги ҳолат ҳам мухим аҳамият касб этади.

Шунинг учун низоли вазият ва низоли вазиятдаги ўзаро таъсир каби жабхаларни ажратиш мақсадга мувофиқлар [3]. Вокеликнинг бу икки томонини ажратиш куйидагича бўлади.

Инсонларнинг ўзаро таъсир тизими. Ҳар кандай тизим каби унга объектив хос бўлган ҳолатлар йигиниди билан характерланади. Шахсларо ўзаро таъсир тизимининг бундай ҳолатларидан бири низоли ҳолатдир. У бу ҳолатни ўзаро таъсир иштирокчилари қандай идрок килишларига боғлик бўлмаган тарзда низоли ҳолат деб баҳолаш имконини берувчи алоҳида объектив омиллар тўпламидан иборат. Конкрет вазиятларда бу омилларнинг долзарблашиши низоли вазият ҳисобланади.

Маълумотлар таҳлили низоли вазиятда шахсларо муносабатлар ривожланишини белгиловчи учта фаза ёки боскични ажратиб кўрсатади.

Биринчи фаза вазиятни низоли деб баҳолаш билан боғлик. Вазиятни низоли деб англаш ва идрок қилиш лаҳзаси жуда мухим, чунки у ўз ўзидан мазкур ҳолатда ўзаро таъсирни керакли даражада тузилмага айлантирувчи хулк-автор паттернларини шакллантирувчи механизмга айланади.

Иккинчи фаза низоли вазиятдаги ўзаро таъсирни шакллантируvчи стратегияни танлашга боғлик. Низоли вазиятдаги у ёки бу ҳатти-харакатларни долзарблаштириш объектив ва субъектив омилларнинг конкрет бирикмаси билан боғлик. Ўзаро таъсирнинг бу фазасида ҳар бир катнашчи хулк-авторнинг маълум чизигини шакллантиради, бу эса ўз навбатида кейинчалик умумий стратегия кўринишини олади. Юқорида таъкидланганидек, хулк-авторнинг бундай умумий шаклларини камида учга бўлиш мумкин: кочиш, “музокаралар” – “савдолашиб” ва низоли стратегиянинг ўзи.

Ва ниҳоят учинчи фаза ўзаро таъсир умумий стратегияси доирасида ҳатти-харакатни танлаш билан боғлик. Низо ривожланишининг бу боскичида ўзаро таъсир иштирокчиларининг шахслик ҳусусиятлари алоҳида аҳамият касб этади.

Замонавий психологияда шахсларо низо муаммоси ҳолатининг таҳлили шахсларо низоларни келтириб чиқарувчи объектив ва субъектив омиллар ҳамда сабаблар, уларнинг динамикаси, низога киришган томонлар хулк-автори тузилмаси ва стратегиясини тадқик килиш билан бир каторда шахсларо низо психологик белгиларини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар ўтказилмаса тўлиқ бўлмай қолади. Бу тадқиқотлар доирасида олинган маълумотлар шуниси билан қизикарлики, ташкаридан низоли хулк-автор ҳусусиятларида намоён бўладиган шахсларо низо вазияти билан боғлик “ички” психик жарабайлар ва ҳолатлар динамикасини тушуниш имконини беради.

Шундай килиб, низоли вазиятни вокелик сифатида ўрганишда асосий йўналишлар сифатида куйидагиларни ажратиш мумкин::

- гурухдаги (гурух ичидаги низо) шахсларо низонинг биргаликдаги фаолият самарадорлигига таъсири;
- гурухдаги шахсларо низонининг юзага келиш эҳтимолини оширувчи омиллар;
- гурухдаги шахсларо низоларнинг юзага келишидаги объектив ва субъектив сабабалар, уларнинг характери, мутаносиблиги ва динамикаси;
- шахсларо низоларнинг индивидуал-психологик сабаблари;
- шахсларо низолар тузилмаси ва унинг динамикаси;
- шахсларо низо катнашчиларининг психологик ҳолати ҳусусиятлари ва уларни психологик ўлчаш;
- шахсларо низолар профилактикаси усуллари ва шакллари; деструктив шахсларо низоларнинг конструктив шаклга ўтиши.

Табиатига кўра турлича бўлган низоларни юзага келтирувчи омилларнинг ўзаро таъсири низоли вазиятнинг вужудга келишига олиб келади, у эса ўз навбатида бифуркация нуқтасидаги шахслараро низога айланади. Бифуркация нуқтасидан ўтганидан сўнг шахслараро низо икки йўналишда ривожланиши мумкин: ўзининг деструктив оқибатлари билан хавф соладиган стихияли ва низоли ўзаро таъсирнинг конструктив салоҳиятини амалга оширишга кодир бошкариладиган йўналишлар.

Адабиётлар

1. Ш.А.Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-хар бир раҳбар фаолиятининг кундалик коидаси бўлиши керак.- Т., 2017. –Б.45.
2. Лебединская К.С. и др. Подростки с нарушениями в аффективной сфере. – М.: «Педагогика», 1988.
3. Паренс Г. Агрессия наших детей. Москва, 1997.
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М., 1994. 125-142 с.
5. Fishbein D.G. Parental supervision and delinquency. New York. 1983.